

Kosztolányi Dezső Tömörkény-nekrológja

Tömörkény István, mint ismeretes, 1917. április 24-én, reggel 9 órakor halt meg. Az első nekrológ még aznap megjelent róla, a Szeged és Vidéke ugyanis délutáni lap volt, s így erre az eseményre is még aznap reagálni tudott. (Ezt a nekrológot *f.j.*, azaz Frank József, a lap szerkesztője, a szegedi sajtótörténet méltatlanul keveset emlegetett jelentős alakja írta.) A Pesti Napló, amelybe egy időben Tömörkény rendszeresen dolgozott, szintén gyorsan reagált; másnapi számában már ott a búcsúztató (*Tömörkény István meghalt*), s a nekrológhoz csatlakozó, de attól csillaggal és eltérő szedéssel elválasztott életrajzi jegyzet. A pesti lap munkatársa minden jel szerint a Szeged és Vidéke híradására (is) támaszkodott (a nekrológhoz olyan utalások vannak, amelyeket máshonnan nemigen vehetett), – azaz munkájával alighanem 24-én este készülhetett el. Az összkép azonban, amit a Pesti Napló Tömörkényről ad, teljesen eredeti, szuverén értelmezést mutat.

De ki méltatta a Pesti Naplóban Tömörkényt? A nekrológ nincs aláírva, szignó sem jelöli. Juhász Gyula azonban 1928-ban írt Tömörkény-életrajzában azt állítja, hogy a szerző Kosztolányi Dezső volt. Írása Bevezetés-ében ez áll: „Halála [ti. Tömörkény halála] napján mondja róla Kosztolányi Dezső: Ilyen súlyos nevet még a háború alatt se írtunk az irodalom vesztésglistájába.” (JGYÖM 8:15.) Hogy hol mondja ezt Kosztolányi, Juhász nem adja meg, de a Juhász kritikai kiadás vonatkozó kötetét sajtó alá rendező Ilia Mihály kiderítette: a Pesti Napló 1917. április 25-i nekrológiájáról van szó. (Vö. JGYÖM 8:427.) Sőt Ilia Juhász jegyzetei között is megtalálta a nekrológ idézett mondatát, Juhásznak ezzel a megjegyzésével: „(K.D. *stíljé!*)”

Nem tudjuk, Juhász Gyula beszélt-e erről a nekrológról Kosztolányival (régi barátságuk és a Tömörkény-életrajz anyaggyűjtésében mutatott ambíciója ismeretében ezt föltelezhethetjük) – vagy csak stíluskritikai megfontolások alapján azonosította a szerzőt. Nagy valószínűséggel állítható azonban, hogy igaza volt: a Pesti Napló nekrológiáját valóban Kosztolányi írta.

Mi vall erre (túl Juhász azonosító gesztusán)?

1. Kosztolányi ekkor már – 1917 elejétől – a Pesti Napló szerkesztőségében dolgozott, belső munkatárs volt. Volt tehát alkalmá és lehetősége a nekrológ-írásra.

2. Tömörkényt becsülte; egy másik – a Pesti Napló 1917. máj. 19-i számában megjelent – írásából tudjuk, hogy még utcát is akart elneveztetni a szegedi íróról. (K.D.: *Egy ég alatt*. Bp. 1977. 80-81.)

3. Ebben a Tömörkény „utcájáról” szóló, kötetben is szereplő írásában – egyebek közt – van egy ilyen passzus is: „Elmélkedéseiben és kacskaringós bölcselkedéseiben örök időkre lekottázta a magyar vér ütemét, a keleti parasztész utánozhatatlan, belső ritmusát.” (Uo. 81.) Ez a gondolat – némileg eltérő formában – már a nekrológhoz is ott van.

4. A nekrológ egésze is, egyes nyelvi fordulatai is Kosztolányira vallanak. Az egészet illetően Juhász Gyula véleményét a koronatanú vallomásaként vehetjük számításba, a részleteket illetően pedig két azonosító mozzanatra kell fölfigyelnünk.

a.) A nekrológhoz előfordul egy érdekes, azt mondhatnánk, egyedi szóhasználat: *kámforoltás* (*kámforinjekció* értelemben és helyett): „Utolsó napokban már csak kámforoltásokkal tudták késleltetni a halált.” Az injekciónak (injektálásnak) oltásként való megnevezése Kosztolányi – purizmusából fakadó – egyedi szóhasználat volt. Az *injekció* egyenlő *oltás* azonosítása megvan naplójában, így: „Proletárszavak. Inekció = oltás.” (Igaz, itt a „proletár” szóhasználat, szerinte, inekciót mond injekció helyett.) (*Levelek – Naplók*. Bp. 1996. 837.) S a kámforoltás analógiáját is megtaláljuk nála. Az Ady-vitához

készített jegyzeteiben így: „Csak *morfiumoltással* lehet olvasni.” (*Egy ég alatt.* 613.) Levelezésében pedig így: „...két morfiumoltást kellett adni, hogy valahogy csillapodjak” (*Levelek – Naplók.* 723.) Ennek a szóhasználatnak a nyoma megtalálható már egyik időközeli (1918) kötetében is. Itt az injekciós tút mondja oltótűnek, így: „morfiumos oltótű” (*Káin.* Bp. 1918. 95.) Stb. Ez a szóhasználat olyannyira egyedi, s csakis rá vall, hogy az ugyanekkor megjelent Tömörkény-nekrológokban rendre *kámforinjekcióról* olvashatunk. (Szeged és Vidéke, ápr. 24. 1., Szegedi Napló, ápr. 25. 2., Délmagyarország, ápr. 25. 3., Szegedi Friss Újság, ápr. 25. 1., Magyarország, ápr. 25. 3.)

b.) Ugyancsak Kosztolányira vall, hogy a nekrológban az *itt* szó *itten* alakban fordul elő („itten élt a csöndes, méltóságos, keleti parasztok közt”), ahogy a Kosztolányi jegyezte szövegekben is.

A stíluskritika természetesen mindezeket túl is még további adalékot hozhat fölszínre (ilyen lehet pl. az *esprit* szó használata), de talán ennyi is elég.

Maga a nekrológ a következő:

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN MEGHALT

A magyar irodalomnak nagy gyásza van: Tömörkény István, a Pesti Napló büszkesége, évek hosszú során tárcaírója ma reggel kilenc órakor Szegeden meghalt. Váratlanul érkezik a döbbenetes hír. Az elhunyt író mindössze ötvenegy éves volt. Alkotó kedve teljében ragadta el a halál. Egy héttel ezelőtt baloldali tüdőgyulladását kapott, mely később májdaganattal és mellhártyagyulladással komplikálódott. Utolsó napokban már csak kámforoltásokkal tudták késleltetni a halált.

A háborúban, mely már három éve tart, hozzátörődtünk a halál gondolatához. Azzal fekszünk s azzal ébredünk. De milliók halála idején is megráz ez a hír. Ilyen súlyos nevet még a háború alatt se írtunk az irodalom vesztéséglistájába. Szeged költője volt, az alföldi fővárosé, a legmagyarabb városé, de egyúttal az egész országé, az egész magyarságé. Ha külföldi emberrel beszéltünk s meg akartuk érzékelteni, mi a magyar író, aki az egész magyar világot összefogja egy tökéletes mikrokozmoszba, reá utaltunk. Stefan I. Klein fordításában, Georg Müller-nél Münchenben megjelent egy magyar elbeszélés-könyv – Ungarn a címe – melyben az ólomkatonáról szóló apró remekműve képviseli az ő bensőséges, egyedülálló művészetét. Akármely külföldi megismerheti ebből az egy elbeszélésből – a magyar paraszt lelkét. Acélos összefogó erő lakozott benne.

Aki a szegedi tanyák körül járt, az rá gondolt. Aki pedig sohase látta a szegedi tanyákat, ott járt – lélekben és szinte testében is – mikor munkáit olvasta. A múlthoz, a patriarkális, idilli régi magyarsághoz tartozott a tárgyai megválasztásában, meg a kegyeletes hajlamánál fogva. Az Alföldnek alig volt prózaírója. Jókai a Dunántúlé, Mikszáth a Felföldé, Gárdonyi és Krúdy is az északi magyarokat rajzolja, Móricz Zsigmond a tiszahátiakat. Tömörkény az Alföld elbeszélője. Itten élt a csöndes, méltóságos, keleti parasztok közt, kiknek nemcsak a gubáját ismerte, de a kacskaringós, színes, más nép előtt érthetetlen észjárását is, mely épp oly eredeti, mint a szürre-hímzett magyar minták. A bölcs szegedi halászokat ő szólaltatta meg először és valóságos vízi romantikát teremtett. Mennyire élnek az emberei, a mulató parasztok, kik vasárnap délelőtt a korcsmában ülnek, a bor, meg egy álmosan sistergő szódásüveg előtt, a kacér menyecskék, a titokzatos javasasszonyok, a bakák, a fiatalok és vének, az új és régi magyarok. A faj szelleme eleven erőként lüktet benne.

Nem kell azonban arra gondolni, hogy a régi értelemben vett népköltő volt. A népről írt, de úgy, mint öntudatos, európai művész. Megfigyelése éles, csalhatatlan. Írásaiból a magyar eszprít szikrázik. Mondatainak üteme a miénk. Emberei pedig, mikor megszólalnak és a csillagos éjszakában, pipaszónál elmélkednek csip-csup dolgokról, körülményesen és bakafántoskodva, meghányva-vetve a kérdést minden oldalról, egy kis humorral és egy csöpp keserűséggel is, egy ezredévre emlékeztetnek vissza.

Szegeden élt holta napjáig. Itt, a pesti írók közt idegenül érezte magát. A Pesti Naplónak ünnepnapja volt, valahányszor remekbe készült írásait közölhette. Gondosan dolgozott. Nem egyszer megtörtént, hogy felutazott Budapestre, csak azért, hogy kijávítsa, levonatban is lássa egyik-másik tárcáját.

Egy darab magyar világ volt az ő munkássága. Halálával pedig egy világot, egy magyar világot veszünk.

* * *

Ez a szöveg úgy hiszem, nem igényel különösebb kommentárt. A maga nemében kítőnő írás, belekiváncozik Kosztolányi összegyűjtött író-portréinak gyűjteményébe. Tanulmányait azonban a Tömörkény-kutatásnak föltétlenül hasznosítania kell. Itt csak a nekrológ három megfigyelését, észrevételét emelném ki. 1. Figyelemre méltó, hogy itt mondódik ki – ily határozottsággal alighanem először – a mikrokozmosz-elmélet, amely máig a Tömörkény-értelmezés egyik legfontosabb, leghatékonyabb paradigmáját alkotja. 2. Lényeges megfigyelés az is, hogy a Tömörkény-tárca (legalábbis java darabjaiban) erősen koncentrált, tömör szöveg. („Acélos összefogó erő lakozott benne.”) Ezt általában nem szokták észrevenni a Tömörkényről szólók, jóllehet nagyon is jellemző és fontos. 3. S azt sem árt hangsúlyozni, amire a nekrológ fölhívja a figyelmet: paraszti tematika ide, paraszti tematika oda, Tömörkényben „*öntudatos, európai művész*” szólalt meg, nem pedig egy „régí értelemben vett népköltő.”

Végezetül egy egészen más természetű megjegyzés: a nekrológ szerzőjének azonosítása – azonosíthatósága! – figyelmeztet arra a tényre, ami ugyan evidens, de amiből eddig mégsem vontuk le a szükséges következtetéseket: Kosztolányi professzionális újságíró volt, aki – hivatásából következően – igen sokat írt névtelenül, még betűjelet sem használva. Ezen írásainak azonosítása a Kosztolányi-kutatás egyik aktuális feladata.

LENGYEL ANDRÁS